

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”**

**DISCURSUL ISAIANIC DESPRE *RUAH HAKODEȘ*.
*ATRIBUT SAU PERSOANĂ?***

– TEZĂ DE DOCTORAT –

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
Pr. Prof. Univ. Dr. IOAN CHIRILĂ**

**DOCTORAND:
Arhid. SALVAN ALEXANDRU-ADRIAN**

**CLUJ-NAPOCA
2019**

CUPRINS

LISTĂ DE ABREVIERI	4
INTRODUCERE.....	6
PRELIMINARII.....	13
1. Stadiul actual al cercetării	13
1.1. Literatura românească de specialitate	13
1.2. Literatura internațională de specialitate	18
2. Delimitări semantice	21
2.1. Generalități despre conceptul <i>ruah</i>	21
2.2. Relația conceptelor <i>ruah și nefesh</i>	25
2.3. Valențe ale conceptelor <i>nefesh și neşema</i>	31
2.4. Interacția dintre <i>ruah, nefesh și neşema</i> cu <i>basar</i>	34
I. RUAH ÎN VECHIUL TESTAMENT	37
1.1. Conceptul <i>ruah în Torah</i>	37
1.2. <i>Ruah</i> în cărțile istorice.....	43
1.3. <i>Ruah</i> în cărțile didactico-poetice.....	50
1.4. <i>Ruah</i> în cărțile Profetice	52
II. RUAH HAKODEȘ ÎN CARTEA PROFETULUI ISAIA – ABORDARE EXEGETICĂ ..	64
2.1. Restaurare/purificare prin Mesia și <i>Ruah Hakodeș</i> (Is 4, 4).....	64
2.1.1. Analiză morfo-sintactică	64
2.1.2. Reflecții exegetice	66
2.1.3. Implicații teologice	78
2.1.4. Concluzii	83
2.2. Taina Sfintei Treimi (Is 6, 2-3).....	86
2.2.1. Analiză morfo-sintactică	86
2.2.2. Reflecții exegetice	88
2.2.3. Implicații teologice	94
2.2.4. Concluzii	109
2.3. Odihna <i>Ruah</i> -ului asupra Mlădiței lui Iesei (Is 11, 1-4).....	111
2.3.1. Analiză morfo-sintactică	111
2.3.2. Reflecții exegetice	117

2.3.3. Implicații teologice	124
2.3.4. Concluzii	128
2.4. Lucrarea <i>anastasică</i> a Ruah-ului (Is 26, 19).....	131
2.4.1. Analiză morfo-sintactică	131
2.4.2. Reflecții exegetice	134
2.4.3. Implicații teologice	138
2.4.4. Concluzii	140
2.5. Revărsarea Ruah-ului asupra omului (Is 32, 15)	142
2.5.1. Analiză morfo-sintactică	142
2.5.2. Reflecții exegetice	144
2.5.3. Implicații teologice	147
2.5.4. Concluzii	150
2.6. Goim și Ruah Hakodeș (Is 40, 13).....	152
2.6.1. Analiză morfo-sintactică	152
2.6.2. Reflecții exegetice și implicații teologice	154
2.6.3. Concluzii	162
2.7. Ruah Hakodeș și Ebed YHWH (Is 42, 1 și 61, 1-3)	164
2.7.1. Analiză morfo-sintactică	164
2.7.2. Reflecții exegetice	171
2.7.3. Implicații teologice	176
2.7.4. Concluzii	181
III. REPERE TEOLOGICE PRIVITOARE LA RUAH HAKODEȘ	182
1. <i>Ruah Hakodeș</i> – principiu al vieții și instrument al istoriei mântuirii	186
2. <i>Ruah Hakodeș</i> – susținătorul vieții poporului lui Dumnezeu.....	193
3. <i>Ruah Hakodeș</i> – putere de desăvârșire în veșnicie	197
CONCLUZII	214
BIBLIOGRAFIE	219

REZUMAT

Cuvinte cheie: *Duhul Sfânt, hristologia, soteriologia, gnosticismul, arianismul, ruah, nefesh, neşema și basar, Isaia.*

De-a lungul istoriei bisericii, doctrina despre Duhul Sfânt, precum și Duhul Sfânt Însuși, au fost de multe ori ignorate și minimalizate, conducătorii bisericii timpurii și teologii concentrându-se în înțelegerea celorlalte doctrine, precum hristologia și soteriologia. În timp ce creștinismul mediu avea cunoștință asupra lucrării Duhului Sfânt și a importanței Lui, totuși doctrina nu a fost sistematizată până când s-a pus accentul asupra Persoanei Duhului Sfânt, dându-I-se locul propriu. Toate acestea s-au schimbat șase decenii mai târziu prin nașterea mișcării pentecostale (început de sec. XX d.Hr.), urmată de mișcarea harismatică.

Persoana Duhului Sfânt a fost pusă într-o poziție proeminentă, de dezbatere. În acest sens, învățătura eronată despre Duhul Sfânt, prin neînțelegerea unor texte biblice, a făcut ca întotdeauna Biserica să intervină spre a-și purifica și cristaliza teologia ei. Astfel, vorbind de partea negativă s-au succedat multe erori și supraaccentuări asupra Persoanei și lucrării Duhului Sfânt. În ceea ce privește partea pozitivă, tema noastră de cercetare are ca obiectiv clarificarea textelor biblice din opera isaianică, ce vizează Persoana și lucrarea Duhului Sfânt, elementul de noutate constând în folosirea instrumentarului hermeneutic modern.

Biserica timpurie a înțeles faptul că Duhul Sfânt exista ca și Persoană a Treimii, dar mai degrabă s-a mulțumit de beneficiile oferite prin El decât să încerce dezvoltarea teologiei despre El. Prin aceasta, nu au existat învățături greșite centrate asupra Persoanei Duhului Sfânt, până ce conducătorii Bisericii au încercat să cerceteze în Scripturi pentru a descoperi o mai bună înțelegere asupra Lui. În secolul al II-lea, *gnosticismul* s-a infiltrat în Biserica timpurie și a adus forma intelectuală a Creștinismului.

De asemenea, montaniștii nu contestau dumnezeirea și Persoana Duhului Sfânt, dar au căutat să infuzeze Biserica cu o nouă viață și în acest proces au mers dincolo de Scripturi. Montanus, fondatorul mișcării, a declarat că „vârsta Paracletului” a venit și cu ea s-au făcut și noi descoperiri din partea lui Dumnezeu. El și alți câțiva „profeți” au început să propovăduiască că lumea și întreaga existență se apropie de sfârșit. În timp ce motivele montaniștilor păreau să fie pure (o Biserică mai spirituală), iar insistențele lor se bazau pe noile revelații și profeții (dintre care cele mai multe s-au dovedit a fi nerealizate), totuși au condus Biserica spre o revelație suplimentară, realizată înafara Scripturii, prin intermediul căreia totul ce vine ca și descoperire nu mai este un dat ființial prin Duhul, ci este unul exclusiv.

În secolul al III-lea, Sabelie a militat o formă a monarhianismului, numit modalism, ce a învățat că Sfânta Treime este mai degrabă o manifestare de forme decât de esență, adică Dumnezeu-Tatăl este în mod exclusiv numai Dumnezeuul Vechiului Testament, Dumnezeu-Fiul este numai al Noului Testament, iar Duhul Sfânt este numai Dumnezeuul nostru astăzi. Astfel, potrivit modalismului nu sunt trei Persoane în unimea Dumnezeirii, ci numai Unul care S-a manifestat în forme diferite, iar Duhul Sfânt ar fi rolul pe care Dumnezeu îl joacă astăzi.

În ceea ce privește secolul al IV-lea, în cadrul ereziilor trinitare avem de-a face cu *arianismul* propovăduit de Arie, a cărui teologie antitrinitară a făcut ca în anul 325 d.Hr. să fie convocat la Niceea, în nord-vestul Asiei Minor, primul Sinod Ecumenic pentru a scoate în evidență care este adevărata învățătură cu privire la dumnezeirea Fiului în raport cu celelalte Persoane ale Sfintei Treimi. Așadar, Arie nega dumnezeirea Fiului și consubstanțialitatea Lui cu Tatăl, văzându-L ca fiind o creatură a Tatălui, generată de către Tatăl la un anumit punct în timp.

Acest lucru l-a făcut pe Sfântul Atanasie cel Mare să combată învățătura greșită a lui Arie, arătând faptul că Fiul este consubstanțial cu Tatăl, dar își afirmă și crezământul cu privire la Duhul Sfânt. Sfântul Atanasie a învățat într-un mod cu totul clar și lipsit de orice prejudecată faptul că Duhul purcede din veci din Tatăl și este de o ființă cu Tatăl și cu Fiul, subliniind astfel, dumnezeirea Duhului Sfânt. Chiar dacă a fost condamnat, arianismul a continuat să aibă influențe majore asupra Creștinismului, iar acest lucru îl putem observa ca fiind existent în cadrul cultelor neoprotestante, precum Martorii lui Iehova, dar și în cadrul sectei Mormonilor.

În perioada de după Sinodul I Ecumenic de la Niceea (325 d.Hr.) și până în vremea Reformei, întrebările privind dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu, precum și natura Duhului Sfânt au constituit probleme majore cu care Biserica s-a confruntat, iar Sinodul II Ecumenic de la Constantinopol (381 d. Hr.) s-a întrunit pentru a elucida aceste probleme. În timp ce Sinodul I a promulgat o decizie sigură pentru dumnezeirea Mântuitorului, acesta nu a elucidat într-un mod clar natura sau esența Duhului Sfânt și relația Lui cu celelalte Persoane ale Sfintei Treimi, drept pentru care Sinodul al II-lea Ecumenic vine în completarea celui dintâi și arată deoființimea Duhului cu Tatăl și cu Fiul, precum și natura Acestuia. De asemenea, în anul 589 d.Hr. s-a întrunit Sinodul de la Toledo pentru a clarifica întrebarea: de unde purcede Duhul Sfânt? Purcede Acesta numai din Tatăl sau și de la Tatăl și de la Fiul?

Astfel, Sinodul a hotărât faptul că Duhul purcede și de la Tatăl și de la Fiul, iar acest lucru a și fost adoptat de către Biserica Apuseană, însă această idee eronată pe care Sinodul a proclamat-o nu a fost receptată în spațiul răsăritean, Biserica Răsăriteană crezând pe mai departe în ceea ce Sfinții Părinți de la primele două Sinoade ecumenice au hotărât și anume

faptul că Duhul Sfânt purcede din veci din Tatăl și este de o ființă cu Tatăl și cu Fiul. Această problemă a contribuit și ea într-o mare măsură la ruptura celor două Biserici din anul 1054 și asupra căreia nu s-a mai revenit.

Toate crezămintele care au ieșit de sub egida Reformei au afirmat Persoana, dumnezeirea și lucrarea Duhului Sfânt. Dar în secolul al XVI-lea grupul Socinienilor au negat nașterea din veci din Tatăl și au susținut că Duhul Sfânt a fost doar o energie trimisă de Dumnezeu pe pământ și nicidecum o Persoană, iar aceste idei și-au regăsit mai nou identificarea cu învățătura unitariană.

În contemporaneitate Bisericile Ortodoxe autocefale susțin în unanimitate că, Duhul Sfânt este a treia Persoană a Sfintei Treimi, de o ființă cu Tatăl și cu Fiul și purcede din veci din Tatăl, acest lucru fiind articulat și de Fericitul Augustin, precum și de crezămintele Reformei, totuși multe culte și denominațiuni liberale neagă dumnezeirea, dar și Persoana și lucrarea Duhului Sfânt.

În ceea ce privește modul în care Dumnezeu face ca voia Lui să se împlinească în lume, în Vechiul Testament putem găsi explicații dintre cele mai diverse. Pe lângă simplele afirmații care sunt aduse în prim plan atunci când avem de-a face cu o credință care nu se bazează pe reflecție, acelea că Dumnezeu a creat cutare sau cutare lucru, a făcut să se întâmple așa sau altfel, asemănând acțiunile Sale cu cele umane, există totuși concepții mai complexe cu privire la împlinirea voii lui Dumnezeu.

Astfel, distincția între un aspect al firii umane, care e interior și spiritual, și unul fizic care avea să fie întâlnit în ambele relatări ale creației, nu reprezintă doar o viziune caracteristică acestei relatări, ci e element de bază al întregii percepții vechitestamentare despre om. Pe lângă afirmațiile explicite despre latura duală a omului (Ps 90, 3; 146, 4; Iov 4, 19; 10, 9; 33, 6; 34, 14f.; Eccl 12, 7), în Vechiul Testament, este general valabilă credința că omul pe de-o parte este alcătuit din materie, adică din țărână, iar pe de altă parte, poate să pretindă că posedă potențialitate spirituală, care singură îl transformă într-o persoană, având conștiință, glasul lui Dumnezeu din el, dar fiind înzestrat și în chip rațional cu voință și libertate, la baza tuturor aflându-se sentimentul izvorât din iubirea și împreună-lucrarea Persoanelor Sfintei Treimi.

Marea varietate de expresii folosită pentru a desemna acest aspect spiritual servește la prezentarea lui din mai multe perspective. Unul dintre cei mai comuni termeni este *ruah*, care înmănușează forme variate, reliefându-ne un semantism foarte bogat. Toate acestea sunt consecința unor încercări de a gândi aceste aspecte într-un mod mai amplu, menite să evidențieze și să deosebească fiecare trăsătură a diferitelor procese care se desfășoară, care sunt

susținute și cu diverse idei din timpurile trecute. Printre subiectele legate de lucrarea lui Dumnezeu, ideea de *ruah*, joacă un rol deosebit.

Interesul nostru este de a descoperi toate aceste expresii ce constituie primul obiectiv al tezei noastre, cu ajutorul cărora ne apropiem mai mult de acest concept, ce exprimă sensuri profunde, dar care în același timp ne revelează chei de interpretare cu privire la Persoana și lucrarea Duhului Sfânt. În acest sens, cartea lui Isaia, operă unitară, scrisă în secolul al VII-lea î.Hr., posedând trei tipuri de discurs: 1. istoric (cap. 1-12); 2. hristologic (cap.12-33) și 3. pnevmatologic/eshatologic (cap.33-66), este actuală pentru contemporaneitate, revelându-ne căi noi de interpretare. În al doilea rând, cercetarea se axează pe evidențierea substantivului *ruah*, care în scrierea isaianică și nu numai, pe lângă formele semantice ce le posedă, ne oferă posibilitatea de a vorbi despre substantivul propriu, *Ruah Hakodeș*, adică despre Persoana Duhului Sfânt.

Pentru a înțelege mai bine faptul că în opera isaianică putem vorbi și de o evoluție a conceptului *ruah*, subliniind valențele acestui substantiv, ca atribut al Dumnezeirii, ci mai ales pentru a defini Persoana și lucrarea Duhului Sfânt, am structurat cercetarea noastră pe parcursul a trei capitole mari: unul de isagogie vechi-testamentară în care prezentăm aspectele terminologice ale substantivului *ruah*, precum și relaționarea acestuia cu conceptele derivate din sensul propriu al substantivului, și anume: *nefeș*, *neșema* și *basar*, evidențiindu-le astfel în scrierile vechitestamentare, unul de analiză exegetică în care dorim să arătăm care este fundamentul pnevmatologic isaianic și ce ne descoperă acesta în raport cu cea de-a treia Persoană a Sfintei Treimi și unul de sinteză teologică în care ne propunem să arătăm care sunt atributele Persoanei Duhului Sfânt prezente în *Evangelia* Vechiului Testament, și anume: Duhul este principiu al vieții și instrument al istoriei mântuirii, este putere de desăvârșire în veșnicie și mai ales, este Cel care susține viața poporului lui Dumnezeu. Acestea sunt precedate de o secțiune de preliminarii în care prezentăm noțiunile ce țin de introducerea efectivă în temă (determinările semantice și stadiul actual al cercetării).

Studiul exegetic îmbină rigorile criticii actuale cu dimensiunea duhovnicească promovată de interpretarea patristică și este focalizat în cea mai mare parte pe definirea Persoanei și lucrării Duhului Sfânt în opera isaianică, având ca și schemă de bază analiza morfo-sintactică, reflecțiile exegetice și implicațiile teologice, iar în vederea alcătuirii lui în secțiunea dedicată textelor isaianice, referitoare la Persoana și lucrarea Duhului Sfânt, ne-am folosit de instrumentarul hermeneutic modern, alternând interpretarea iudaică cu cea patristică, dar și exegeza școlii critice cu cea de sorginte răsăriteană, reprezentată în special de bibliștii români.

Duhul fiecărui om, desemnat prin termenul de *ruah*, se deosebește clar de conceptul de Duh al lui Dumnezeu. Noua utilizare a termenului este fără îndoială legată de întreaga viață pământească ce provine din acea forță vitală supra-omenească care la fel ca suflarea lui Dumnezeu, cuprinde întreaga creație. Chiar dacă în acest sens, *ruah-ul* așează persoana umană pe o treaptă superioară lui, ce niciodată nu se află sub controlul lui, totuși, dacă un om dorea să vorbească despre energia vitală ce sălășluia înăuntrul lui, vorbea despre *ruah-ul* „lui”, și punea deteriorările evidente ale stării sale fizice și psihice pe seama deteriorării sau diminuării *ruah-ului*, sau să le explice ca o agitație sau o anomalie a unui element vital specific lui.

Ruah-ul încă de la început a fost independent de subiectivitatea omului, de vreme ce de fiecare dată aveau loc influențe externe puternice asupra oamenilor, copleșindu-i. Prin extinderea utilizării conceptului de la elementele fizice, la cele psihice, s-au făcut primii pași spre folosirea termenului *ruah* în contexte care vorbesc despre viața psihologică. S-a putut observa o legătură între aspectul fizic și cel spiritual al vieții, în sensul că acea exaltare puternică la nivelul psihicului este vizibilă și fizic, prin gesturi violente, înroșire a feței, creșterea bățăilor inimii, ș.a. Astfel mânia amenințătoare a Efraimiților pentru Ghedeon este descrisă ca *ruah*, iar opusul energiei vitale este ilustrat într-un mod foarte cuprinzător de către verbul *rapa*, adică „a deveni indiferent”, „a fi lăsat în pace” (Jud 8, 3; despre același lucru în Ps 76, 13; Prov 16, 32; 25, 28; 29, 11; Iov 15, 13; Is 25, 4; Eccl 10, 4).

Astfel, neliniștea chinuitoare ce l-a cuprins pe Faraon, din cauza viselor sale întunecate, este descrisă ca „fiind cauzată” de către duh, agitația interioară fiind cauzată de tulburări ale duhului vital în interiorul omului, pentru a se mișca înainte și înapoi, precum apa într-un vas. Când Ahab, complet tulburat și supărat de refuzul ofertei sale de către Nabot, se aruncă pe divan și refuză să mai mănânce, aceasta reacție este explicată ca o încăpățănare și o răzvrătire a *ruah-ului*. Așadar, în special aceste emoții care îl compleșesc pe om și îl fac să reacționeze total diferit decât de obicei, sunt asociate cu elementul de *ruah* (Fac 26, 35; 1 Sam 1, 15; 1 Regi 10, 5; Is 54, 6; 65, 14; Prov 15, 4, 13; 16, 18, 32; 17, 22; 18, 14; 25, 28; 29, 23; Ps 34, 19; 51, 19; Ieș 6, 9; Iov 7, 11; 17, 1).

De la acest obicei de a descrie mișcările din interiorul psihicului, ca manifestări ale *ruah-ului* prezente în om și pentru că oamenii au dobândit o mai bună înțelegere a autonomiei și unității vieții psihice, a avut loc o evoluție care s-a manifestat printr-o simplă generalizare, conform căreia, *ruah-ul* determină întreaga paletă de stări psihice fiind astfel privit ca *organ al vieții psihice*. Această utilizare largă a *ruah-ului* ca factor dominant în psihologia umană poate fi observată de la Iezechiel încoace, astfel că fenomenul trebuie să fi apărut spre sfârșitul monarhiei. Căci, Iezechiel vorbește despre *maalot ruhakem*, adică *ceea ce răsare sau izvorăște*

în sufletele voastre, pentru a arăta planurile secrete ale dușmanilor săi. Iar când dorește să descrie noua condiție internă a umanității în era mesianică nu își imaginează doar că oamenii sunt cuprinși de *ruah Iahve*, ci le și promite că vor avea un nou *ruah*, și anume un nou „habitus” spiritual (Iez 11, 19; 18, 31; 36, 26; 39, 29).

Începutul conceptului *ruah* ca și termen fizic sau dinamic, conotând vântul sau suflarea a căpătat destul de devreme în literatura de specialitate sensul duhovnicesc al acestuia, în relaționare cu Dumnezeu, pentru a avea însemnătatea puterii inteligibile a lui Dumnezeu (Duhul) prin Care El lucrează în lume sau a lucrării lui Dumnezeu Însuși, dar nu ca ipostas distinct sau străin față de Dumnezeire. Acesta a devenit și un termen religios în sensul în care a însemnat puterea lui Dumnezeu de a revărsa, de a produce efecte morale sau etice, spirituale înlăuntrul omului.

Termenul *nefeș* a fost păstrat în Vechiul Testament, ca termen psihologic și vital, denotând sufletul sau viața, ca viitate, adică o ființă corporală în care „viul” locuiește, separat de ființele cele neînsuflețite. În ceea ce privește întrebuințarea pentru a revela viitatea, *nefeș-ul* devine ipostaziat, dar numai în cazurile în care denotă sufletul uman din momentul în care el locuiește în *basar-ul* făpturii și nu în exteriorul ei. În marea majoritate a cazurilor, *nefeș* (sufletul ori viața) nu mai este un ipostas, ci el devine caracteristica fundamentală a unei ființe vii. Ca și suport al trăirilor, al emoțiilor, al mentalității și al experiențelor morale și duhovnicești, utilizarea lui *nefeș* se împletește cu cea a lui *ruah*. În timp ce *nefeș* este întrebuințat pentru a desemna viața, *ruah* este folosit făcând referire la Dumnezeu, ca fiind sursa vieții.

Acesta este Duhul lui Dumnezeu, Care produce efecte extraordinare înlăuntrul omului, precum: curaj, putere, bucurii extatice, dragoste, bucurie, pace, îndelungă-răbdare, bunătate, facere de bine, credință, blândețe, înfrânare, curăție (Gal 5, 22-23), termenul *ruah* denotând, pe de o parte axioma tuturor experiențelor și a emoțiilor pe care omul le experimentează, iar pe de altă parte într-un act special denotând pe cea a moralității și a duhovnicescului dinlăuntrul acestuia. Poate fi utilizat în relaționare cu *neșemah*, care conotă respirația, ambele fiind de sorginte divină.

Basar este un termen fundamental și preponderent fizic, dar această deschidere din perspectiva fizicului (trupului) prin metonimia cuvântului ne duce cu gândul la ființa vie, corporală. În acest ultim punct, el devine sinonim cu *nefeș* pentru că într-o întrepătrundere reciprocă, al doilea își extinde sensul său psihic pentru a vieții în cel fizic, iar cel fizic îl include pe cel psihic. Astfel, toți cei patru termeni *ruah*, *nefeș*, *neșma* și *basar* alcătuiesc printr-un act special *hayyim-ul*, făptura cea vie plăsmuită prin actul special al Dumnezeului celui Viu, Care

Se apleacă, luând țărână și care este însoțită de pogorâre, adică de Rusaliile Duhului Său, prin Care suflă asupra viității, Logosul Său restaurator.

Pe parcursul Vechiului Legământ începând din perioada creației primordiale până în epoca Patriarhilor, de la Moise și până la Samuel, în perioada monarhiei unite și divizate, precum și în perioada exilică și post-exilică, găsim ocurențe cu privire la Duhul cel Sfânt al lui Dumnezeu, Care subzistă în legătura Cuvântului lui Dumnezeu, însă între Aceștia există o anumită deosebire și anume faptul că Duhul proiectează în planul cadru Persoana Cuvântului, dar în același timp este prezent actele Sale fiind Cel care Îl potențează, iar mai apoi prin puterea Sa țâșnește din veșnicie spre a-l pătrunde pe om, spre a umple creația și a o înveșnici, iar Cuvântul lui Dumnezeu dezvăluie gândul și voia Părintelui ceresc în minuțiozitatea amănuntelor, restaurând făptura umană și aducând-o către Brațele părintești.

În Vechiul Testament găsim apelativele Duhului, Acesta fiind numit Ruah YHWE sau Ruah Elohim, dar acestea practic sunt ascunse în al treilea, Ruah Hakodeș care definește Persoana și lucrarea Duhului Sfânt. Astfel, apelativul Ruah YHWE devine cauza constanței și vieții întregii lumi deoarece El Se revelează ca fiind principiu creator, dătător și întreținător al vieții și prin El s-au adunat toate, El umplând creația și vivificând-o. El este principiul vieții duhovnicești, înalțând și potențând continuu puterile sufletești. Observăm faptul că, El are grijă de viața teocratică, dar acțiunea și lucrarea Sa se arată în actul profeției, căci proorocii sunt învăluiți de Duhul cel Sfânt, iar lucrarea și mărturisirea profetică a Dumnezeului celui Viu se înfăptuiește prin această adumbrire a Duhului.

În opera isaianică, Ruah Hakodeș poartă valențe ipostatice fiindcă Isaia dezvăluie detalii suplimentare cu privire la Cel uns al lui David, scoțând în evidență legătura strânsă dintre Duhul lui Dumnezeu și mult așteptatul Rege mesianic. În Isaia 4, o zi este proorocită, când Mlădița lui YHWE va fi frumoasă și plină de slavă (Is 4, 2), iar pe măsură ce creația reînnoită este inaugurată întru El, va face ca petele de sânge ale Ierusalimului să fie curățate din mijlocul lor de către Duhul de Judecată și Cel al arderii (Is 4, 4). Având în vedere că profeția lui Isaia l-a influențat pe Ioan Botezătorul (In 1, 23; Is 40, 3), este posibil ca Is 4 să-și întemeieze declarația că Cel mai mare ce vine după el, va boteza cu Duhul Sfânt și cu foc (Mt 3, 11; Mc 1, 8; Lc 3, 16; In 1, 33).

În cântarea serafimilor identificăm identitatea celor trei Persoane într-o singură esență a lui Dumnezeu-Tatăl, iar descoperirea tainei Sfintei Treimi este lucrarea potrivită Duhului Sfânt, căci nouă, oamenilor pe acestea ni le dezvăluie Dumnezeu prin Duhul Său fiindcă Duhul pe toate le cercetează, chiar și adâncurile lui Dumnezeu (1 Cor 2, 10). Argumentul forte pentru a susține doctrina Trinității în contextul isaianic și a menționa cele trei Persoane ale Sfintei

Treimi, constă și din faptul că în Vechiul Testament este slăvit Dumnezeu Cel treimic, iar dovada cea mai puternică nu derivă din expoziția izolată a textelor, ci mai degrabă dintr-o interpretare holistică a întregului canon al vechiului Israel, dar și din faptul că Biserica creștină a asumat din cultul sinagogal *qedusa-ul*, dându-i locul propriu în Liturghia euharistică.

Totodată, *qedusa* ne dă mărturie a faptului că Dumnezeirea este o monadă și o unitate în trei Ipostasuri, ce-și revarsă purtarea de grijă în necuprinsa-I iubire peste întreaga creație, de la ființele cele mai presus de ceruri, până la existențele cele mai îndepărtate ale acestui pământ fiindcă Ea este obârșia și cauza a toată existența, cuprinzându-le pe toate într-un mod mai presus de ființă, într-o îmbrățișare necuprinsă.

Profeția viitoare a lui Isaia 11 exprimă conceptul ramură (*semah* - Is 11, 1), relaționându-l de Duhul lui Dumnezeu (Is 11, 2). Astfel, noul limbaj al creației în contextul imediat, vizează Conducătorul davidic Cel unic, Unul-Născut uns de către Duhul, Care va domni într-o dreptate absolută (Is 11, 2-5), iar cadrul uman și natural vor sălășlui în era paradisiacă (Is 11, 6-9), confirmând și faptul că Isaia vorbește eshatologic. În această repetare a Mlădiței (*semah*) Isaia a intenționat și o aluzie la 4, 2 unde utilizarea termenului ramură (*semah*) apare ca fiind unică. Ramura (*semah*) este un termen încărcat cu valențe mesianice putând fi văzut din modul în care profeții de mai târziu preiau această temă (Ier 23, 5; 33, 15; Zah 3, 8; 6, 12).

În cap. 26 al cărții lui Isaia, ni se oferă varietatea formelor convenționale, dar în cele din urmă, aceasta rezultă într-o înaltă prezentare teologică dedicată celor credincioși, care dau mărturie despre efectul izbăvitor a lui YHWE, simțind totuși încă întreaga greutate a judecății umane și divine. Izbăvirea lui Dumnezeu a fost experiată pe deplin, iar prezența Sa este mărturisită. Cu toate acestea, izbăvirea de pe urmă este descrisă în termeni care transcend orice experiență, cap. 25 relatând despre viața fără de moarte, în timp ce capitolul 26 despre învierea trupurilor realizată de Ruah Hakodeș la o viață nouă, chiar și după suferința morții.

Această venire a Duhului are în sine și o lucrare anastasică, reînviind întreaga făptură, dar și natura. În acest cadru isaianic, pacea, liniștea și încrederea devin factorii importanți ce constituie bunăstarea armonioasă pentru viață, ele reflectând relația corectă între Dumnezeu, omenire și natură. Avem în vedere o situație în care nu mai există dușmănie, ură, violență, frică, suferință sau neîncredere, nu mai există secetă, foamete, boală sau chiar moarte. Evident, acesta nu este rezultatul eforturilor omului, ci totul gravitează în puterea Duhului lui Dumnezeu (Is 32, 15). Cei care se identifică cu lucrarea Duhului sunt oamenii legământului care trăiesc din dragostea lui Dumnezeu și în ascultare față de El. De fapt, această stare de bunăstare armonioasă transcende imaginația și filosofia umană asupra bunăstării sociale și naționale, dar și orice

ideologie seculară asupra celui mai bun sistem social posibil sau al compoziției statului de bunăstare din prezent.

Tema teologică a cap. 40, identifică pe de o parte identitatea lui YHWE ca și Creator al universului, iar pe de altă parte lucrarea restauratoare și purtarea de grijă a lui Ruah Hakodeș asupra creației. În ceea ce privește identitatea lucrării lui YHWE demonstrează faptul că deși omenirea își poate făuri idoli pentru ei înșiși (vers. 18-20), El a creat întregul univers (vers. 26-28) și este Dumnezeu Cel Viu, în comparație cu zeii făuriți care sunt doar zidiri pur lumești. Profetul Isaia clarifică în acest sens faptul că, YHWE este suficient în Sine Însuși pentru a crea toate lucrurile (Is 40, 12-14). Acest context include termeni precum „înțelegeți”, „instruiți”, „iluminați” „învățați” și „cunoștințe”, concepte asociate în mod normal în sfera inteligenței. Având în vedere acest lucru este evident că pasajul afirmă pe de o parte capacitatea lui YHWE de a crea universul, dar pe de altă parte prin traducerea literală de către Textul Masoretic a conceptului Ruah YHWE, se demonstrează că în contextul isaianic există și această lucrare a Duhului și purtarea de grijă asupra întregii creații.

Cea mai semnificativă este însă, legătura dintre Duhul Domnului Dumnezeu și actul ungerii lui Mesia (Is 61, 1-3). Relaționarea dintre Duhul lui Dumnezeu și a făgăduinței lui Mesia găsit în prima parte a cărții Profetului (Is 4, 2-4; 11, 1-2) este prezentă și în cea de-a doua (Is 42, 1), dar și în cea de-a treia (Is 61, 1-3). În ambele, cadrul exegetic se deschide cu identitatea Persoanelor și a lucrării ce există între ele. În lucrarea sfințitoare a Duhului asupra lui Mesia este indicat faptul că Duhul este a treia Persoană din Treime trimisă asupra lui Mesia spre a-L înzestra cu potențialitățile Sale pnevmatofore, ca Acesta să poată săvârși lucrarea restauratoare a lumii. Așadar, a fi uns prin Duhul (Mesia, derivat din conceptul *masah*), înseamnă a fi purtător al Duhului lui Dumnezeu.

Mai mulți itemi din acest capitol localizează profetația în sfera eshatonului. Cel peste Care Duhul odihnește, a fost uns pentru a proclama anul bunăvoinței Domnului și ziua răzbunării lui Dumnezeu, pentru a mângâia pe toți cei care jelesc Sionul (Is 61, 2). El va da bucurie și laudă în Sion, când mahala se va numi *stejari ai dreptății* (Is 6, 13; 61, 3), iar Dumnezeu va face un legământ veșnic cu ei (Is 61, 8).

Ungerea lui David prin Duhul lui Dumnezeu, grăbindu-se asupra lui (1 Rg 16, 13), este paradigmatică pentru ungera Fiului lui Dumnezeu (Ps 2, 2; 110, 1). Axis mundi-ul acestor texte mesianice din Isaia este faptul că în fiecare context, trei elemente sunt proeminente: Duhul lui Dumnezeu, Mesia și timpul. Astfel, Mesia care vine este privit ca uniul uns prin Duhul lui Dumnezeu și Care ne înalță în eshaton.

Prin urmare, în opera isaianică putem argumenta că aceste apelative sunt ascunse în al treilea, Ruah Hakodeş fiind Persoană ce Îi sunt atribuite înțelepciune și însușiri dumnezeiești, având atotprezență, atotputernicie și acțiune divină, Cel care „conservă” lumea, darul sfințeniei fiind caracteristica de bază a Acestuia.

Duhul este sursa darurilor spirituale, credinciosul putând fi părtaș în dezvoltarea darurilor sale. El poate fi ambițios în raport cu propriile sale daruri pentru a vedea că acestea sunt dezvoltate în mod corespunzător și că tot ceea ce săvârșește în această lume este Dumnezeu (1 Cor 12, 31), în vederea dobândirii Împărăției cerurilor. A râvni darurile bune nu este o problemă, ci este auto-pregătire continuă și o laborioasă lucrare în a înconjura sinele cu suficientă credință pentru a putea primi harismele într-un cadru propice sfințeniei, căci Duhul Sfânt este suveran în dăruirea de daruri, dar în dezvoltarea lor El lucrează prin ființele umane cu dorințele, limitările, ambițiile lor având capacitatea de disciplina și de a transfigura condiția umană astfel încât aceasta să devină pnevmatoforă.

Biserica are credința că acțiunea Duhului lui Dumnezeu din Vechiul Legământ este acțiunea Persoanei a treia din Sfânta Treime, căci credem și în Duhul Sfânt, Domnul de viață făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit, Care a grăit prin proroci. Iar o retrospectivă asupra doctrinei veterotestamentare cu privire la Ruah YHWE sau Ruah Hakodeş ne dau imboldul de a vorbi despre Persoana Duhului Sfânt atât în opera isaianică, cât și în întreg corpusul veterotestamentar.

BIBLIOGRAFIE

I. EDIȚII ALE SF. SCRIPTURI

- *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ed. Karl Elliger și Wilhelm Rudolph (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1987).
- *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX*, ed Alfred Rahlfs (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1935).
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediția Sfântului Sinod (București: IBMO, 2018).

II. DICȚIONARE, ENCICLOPEDII LEXICOANE, CONCORDANȚE BIBLICE, CĂRȚI DE CULT

- BAUER, W., DANKER, F.W., ARNDT, W.F., GINGRICH, F.W., *Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (Chicago: The University of Chicago Press, 2000).
- BOTTERWECK, Johannes, RINGRREN, Helmer, FABRY, Heinz-Josef, *Theological Dictionary of Old Testament* (Michigan: Grand Rapids, 2006).
- BROWN, DRIVER, F. S. R., BRIGGS, C. A., *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (BDB) (Oxford, 1907).
- *Ceaslov* (București: IBMO, 2012)
- DESMOND, Alexander T., ROSNER, Brian S., *New Dictionary of Biblical Theology* (Grove: Inter Varsity Press, electronic ed., Downers, 2000).
- FREEDMAN, David Noel, *The Anchor Bible Dictionary* 6 (New York: Doubleday, 1996).
- FREEDMAN, David Noel, MYERS, Allen C., BECK, Astrid B., *Eerdmans Dictionary of the Bible* (Michigan: Grand Rapids, 2000).
- GALE, Thomson, *Encyclopaedia Judaica*, vol. 17 (Jerusalem: Keter, 2007).
- GLEASON, L. Archer, HARRIS, R. Laird, *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 2002).
- *Liturghier* (București: IBMO, 2012)
- LOUW, Johannes P., NIDA, Eugene A., *Louw-Nida Greek-English Lexicon* (United States of America: United Bible Societies, 1996).
- *Minei pe Ianuarie*, (București: IBMO, 2012).
- *Minei pe Februarie* (București: IBMO, 2012).
- *Minei pe Mai* (București: IBMO, 2012).

- MORRISON MILLER, Daniel, *The New Thematic Concordance* (Scotland: Christian Focus Publication, 2005).
- STOKES, G.T., *Sabellianism in A Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines* (London: John Murray, 1991).
- STRONG, James, *Strong's Lexicon* (Michigan: Grand Rapids, 2000).
- SWANSON, James, *Dictionary of Biblical Languages with Semantic Domains: Hebrew (Old Testament)* (Oak Harbor: Logos Research Systems Inc., 1997).
- WATTS, J. W., *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament* (Michigan: Grand Rapids, 1964).

III. RESURSE IUDAICE

- ARNOLD, Bill T., HESS, Richard S., *Ancient Israel's History* (Michigan: Grand Rapids, 2014).
- BEN DAVID, Eliyahu, BEN DAVID, Dawn, *Targum Isaiah in English with Paralell Jewish and Christian Texts*, (USA: Tsiyon Team, 2010).
- ELLEDGE, C. D., *Resurrection of the Dead in Early Judaism 200 BCE – CE 200* (Oxford: University Press, 2017).
- HENGSTENBERG, Ernst Wilhelm, *History Of The Kingdom Of God Under The Old Testament*, II (Edinburgh: T&T Clark, 1872).
- JANOWSKI, Bernd, STUHLMACHER, Peter, *The Suffering Servant – Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, (Michigan: Grand Rapids, 2004).
- JOHNSON, A. R., *The Vitality of the Individual in the Thought of Ancient Israel* (Cardiff: University of Wales Press, 1949).
- JOHNSON, A. R., *The Vitality of the Individual in the Thought of Ancient Israel*, (North America: University of Wales Press, 1964).
- JOHNSON, Paul, *O istorie a evreilor* (București: Humanitas, 2015).
- KIMCHI, David, *The Hebrew Poetry on the Old Testament* (Chicago: University Press, 1912).
- L'HEUREUX, C. E., *The Redactional History of Isaiah 5. 1–10. 4*, în *In the Shelter of Elyon: Essays on Ancient Palestinian Life and Literature in Honor of G. W. Alstrom* eds. W. B. Barrick, John R. Spencer, *JSOTSup* 31 (Sheffield: Academic Press, 2000).
- MARMORSTEIN, A., *Studies in Jewish Theology*, (London: Oxford University Press, 1950).

- MCNICOL, Allan J., „The Heavenly Sanctuary in Judaism: A Model for Tracing the Origin of an Apocalypse,” *Journal of Religious Studies* 13:2 (1987).
- MOORE, G.F., *Judaism in the First Centuries of the Christian Era: the age of the tannaim* (Cambridge: Harvard University Press, 1972).
- NEUSNER, Jacob, *Isaiah in the Talmud and Midrash – A source Book, part B: The Later Midrash-Compilations and the Bavli* (United States of America: University Press of America, 2007).
- NEUSNER, Jacob, *The Talmud of Babylonia: Sotah* (United States of America: University of South Florida, 1994).
- NICKELSBURG, George W. E, *Resurrection, Immortality, and Eternal Life in Intertestamental Judaism and Early Christianity* (Cambridge: Harvard University Press, 2006).
- PEDERSEN, J., *Israel and its life and culture* (London: Oxford University Press, 1926).
- PHILO OF ALEXANDRIA, *De Specialibus Legibus* (Harvard: University Press, 1999).
- UNTERMAN, Alan, *Jews: Their Religious Beliefs and Practices*, (London: Routledge & Kegan Paul, 1999).
- WIDENGREN, G., *The King and the Tree of Life in ancient Near Eastern Religion* (Uppsala: Lundequistska, 1951).
- WIDENGREN, G., *Yahwe`'s Gathering of the Dispersed* (Sheffield: Academic Press, 1984).
- WOLFSON, H.A., *Philo: Foundations of Religious Philosophy in Judaism, Christianity and Islam*, 2 (England: Harvard University Press, 1947).

IV. RESURSE PATRISTIC

- AUGUSTIN, *City of God* (Peabody: Hendrickson Publishers Inc., 2009).
- BEDA VENERABILUL, *On the Tabernacle* (Liverpool: Liverpool University Press, 1994).
- CAESARIUS AL ARLESULUI, *One Holy Spirit*, în ACCS 10 (Downers Grove: InterVarsity Press, 2004), 104.
- EUSEBIUS OF CAESAREA, *Christianity and Judaism*, (Detroit: Wayne State University Press, 1992).
- EUSEBIUS OF CAESAREA, *Commentary on Isaiah* (Michigan: InterVarsity Press, 2013).
- EUSEBIUS OF CAESAREA, *The Proof of the Gospel* (New York: MacMillan, 2013).
- FOTIE AL CONSTANTINOPOLULUI, *Mistagogia Duhului Sfânt*, (Iași: Polirom, 2013), 93-4.

- FULGENTIUS AL RUSPEI, *Trinitarian Relationships. To Peter on the Faith*, ACCS 10 (Downers Grove: InterVarsity Press, 2004), 64.
- HIPOLIT DE POTTIER, *Fragments from Commentaries*, în ANFC 5 (Michigan: Grand Rapids, 1986).
- IERONIM, *Commentary on Isaiah*, în ANFC 68 (New York: Paulist Press, 2015).
- IERONIM, *On the Psalms*, în FC 1 (Washington: The Catholic University Press, 1966).
- ISAAC OF NINEVEH, *Mystic Treatise* (Amsterdam: Koninklijke Akademie Van Wetenschappen, 1923).
- ORIGEN, *Din Lucrările exegetice la Vechiul Testament*, în PSB 6 (București: IBMO, 1981).
- ORIGEN, *Filocalia lui Origen*, în PSB 9 (București: IBMO, 1982).
- ORIGEN, *Homilies on Numbers* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2009).
- ORIGEN, *On First Principles* (Oxford: University Press, 2017).
- SF. AFRAAT SIRIANUL, *Selected Demonstration*, NPNFC 13 (Michigan: Grand Rapids, 1976).
- SF. AMBROZIE AL MILANULUI, *On the Holy Spirit*, în NPNFC 10 (Michigan: Grand Rapids, 1979).
- SF. AMBROZIE AL MILANULUI, *Selected Works and Letters. On the Christian Faith*, în NPNFC 10 (Michigan: Grand Rapids, 1987).
- SF. AMBROZIE AL MILANULUI, *Theological and Dogmatic Works. The Mysteries, The Holy Spirit, The Incarnation, and The Sacraments*, în ANFC 44 (Washington: Catholic University Press, 2017).
- SF. AMBROZIE CEL MARE, *Tâlcuiri la Facere* (Galați: Cartea Ortodoxă, 2009).
- SF. ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt despre Întruparea Cuvântului* (București: IBMO, 1987).
- SF. ATANASIE CEL MARE, *Selected Works and Letters. On Luke*, în NPNFC 4 (Michigan: Grand Rapids, 1975).
- SF. CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Commentary on Isaiah* (Massachusetts: Holy Cross Orthodox Press, 2008).
- SF. CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Commentary on the Gospel of Saint Luke* (New York: Studion Publishers, 1983).
- SF. CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Despre Sfânta Treime* în PSB 38 (București: IBMO, 1994).

- SF. CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Catechetical Lectures*, în *NPFNC 7* (Michigan: Grand Rapids, 2014).
- SF. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, în *PSB 4* (București: IBMO, 1982).
- SF. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, în *PSB 5* (București: IBMO, 1982).
- SF. DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre Ierarhia Cerească* (București: Paideia, 1996).
- SF. DIONISIE AREOPAGITUL, *Despre Numirile Divine* (București: Paideia, 1999).
- SF. EFREM SIRUL, „Saint Ephrem`s Commentary on Tatian`s Diatessaron,” *Journal of Semitic Studies 2* (1993).
- SF. EFREM SIRUL, *Hymns on the Nativity* (New York: Paulist Press, 1989).
- SF. GRIGORE CEL MARE, *Forty Gospel Homilies* (Michigan: Cistercian Publications, 1990).
- SF. GRIGORE CEL MARE, *The Homilies of Saint Gregory the Great on the Book of the Prophet Ezekiel* (Etna: Center for Traditionalist Orthodox Studies, 1990).
- SF. GRIGORE DE NAZIANZ, *Cele Cinci Cuvântări Teologice* (București: Anastasia, 1993).
- SF. GRIGORE DE NAZIANZ, *Oration on Pentecost*, în *ANFC 7* (Washington: Catholic University Press, 2003).
- SF. GRIGORE DE NAZIANZ, *Oration XXXIV. On the arrival of the Egyptians*, în *NPNFC 7* (Michigan: Grand Rapids, 1974).
- SF. GRIGORE DE NAZIANZ, *The Homilies of Saint Gregory the Great on the Book of the Prophet Ezekiel* (Center for Traditionalist Orthodox Studies, 1990).
- SF. GRIGORE DE NYSSA, *Commentary on the Song of Songs*, (Brookline: Hellenic College Press, 1987), 224-5.
- SF. GRIGORE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise* (București: IBMO, 1987); SF. GRIGORE DE NYSSA, *Scrieri II* (București: IBMO, 1998).
- SF. GRIGORE DE NYSSA, *Dogmatic treatises: Against Eunomius*, *NPFNC 5* (Michigan: Grand Rapids, 1987), 64.
- SF. GRIGORE PALAMA, *The One Hundred and Fifty Chapters* (Toronto: Pontifical Institut of Medieval Studies, 1988).
- SF. IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, în *PSB 54* (București: IBMO, 2004).
- SF. IOAN CASSIAN, *Conferences and Institutes. The Third Conference of Abbot Theonas*, în *NPFNC 11* (Michigan: Grand Rapids, 1978).
- SF. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica* (București: IBMO, 2005).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Comentariu la Isaia* (Iași: Doxologia, 2013).

- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Comentariu la Isaia* (Iași: Doxologia, 2013).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Homilies on the Gospel of John*, în *NPNFC* 14 (Michigan: Grand Rapids, 1975).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Homilies on the Statues*, în *NPNFC* 9 (Michigan: Grand Rapids, 1975).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Epistola către Galateni a Sfântului Apostol Pavel* (Iași: Apa Vieții, 2012).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, în *PSB* 21 (București: IBMO, 1987).
- SF. IOAN GURĂ DE AUR, *On the Incomprehensible nature of God*, în *FC* 72 (Washington: The Catholic University Press, 1988).
- SF. IRINEU DE LYON, *Against Haeresis* (New York: Christian Literature Publishing, 1885).
- SF. IRINEU DE LYON, *Proof of the Apostolic Preaching* (United States of America: Beloved, 2015).
- SF. IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Dialog cu iudeul Tryfon*, în *PSB* 2 (București: IBMO, 1980).
- SF. IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Dialogue with Trypho*, în *NPNFC* 1 (Michigan: Grand Rapids, 1987).
- SF. MACARIE EGIPTEANUL, *Omilii duhovnicești*, în *PSB* 34 (București: IBMO, 1992).
- SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, în *PSB* 80 (București: IBMO, 2006).
- SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Cele patru sute capete despre dragoste*, în *Filocalia*, 2 (București: Humanitas, 2005).
- SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, *Filocalia* 3 (București: Humanitas, 2005).
- SF. NICETA DE REMESIANA, *Opere* (București: Sophia, 2009).
- SF. SERAFIM DE SAROV, *Un Serafim printre oameni* (Galați: Cartea Ortodoxă, 2005).
- SF. SIMEON NOUL TEOLOG, *Imne, Epistole și Capitole* (Sibiu: Deisis, 2001).
- SF. VASILE CEL MARE, *Comentariu la Cartea Profetului Isaia* (București: Basilica, 2009).
- SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh*, în *PSB* 12 (București: IBMO, 1988).
- SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaimeron și Omilii la Psalmi* (București: IBMO, 1986).
- SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaimeron*, în *PSB* 12 (București: IBMO, 1986).
- SF. VASILE CEL MARE, *On the Spirit*, în *NPNFC* 8 (Michigan: Grand Rapids, 1975).

V. COMENTARII BIBLICE

- ACKROYD, P.K., *Isaiah 1-12: Presentation of a Prophet* (Leiden: Brill, 1978).
- BALDWIN, Joyce G., *Haggai, Zechariah, Malachi; A Introduction And Commentary* (Downers Grove: Inter-Varsity Press, 1972).
- BALTZER, Klaus, *A Commentary on Isaiah 40-55* (Minneapolis: Fortress Press, 2001).
- BARNES, Albert, *Commentary on Psalms* (Peabody: Hendrickson, 1870).
- BARNES, Albert, *Commentary on Galatians* (Peabody: Hendrickson, 1870).
- BARNES, Albert, *Commentary on Isaiah*, (Peabody: Hendrickson, 1870).
- BEALE, G.K., CARSON, D.A., *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament* (Michigan: Baker Publishing Group, 2007).
- BEARE, F. W., *The First Epistle of Peter* (Oxford: Basil Blackwell, 1970).
- BENSON, Joseph, *Commentary on the Old and New Testament* (Toronto: Patristic, 2019).
- BEUKEN, Willem A. M., *Historical Commentary on the Old Testament: Isaiah II* (Leuven: Peeters, 2000).
- BLAISING, Craig, *Malachi – Commentary on the Hole Bible* (Wheaton: Victor Books, 1985).
- BLENKINSOPP, J., *Isaiah 1-39: A new translation with introduction and commentary* (London: Yale University Press, 2008).
- BLENKINSOPP, Joseph, *The Anchor Yale Bible, Isaiah 1-39* (London: Doubleday, 2000).
- BLENKINSOPP, Joseph, *The Anchor Yale Bible, Isaiah 40-55* (London: Doubleday, 2002).
- BLENKINSOPP, Joseph, *The Anchor Yale Bible, Isaiah 56-66* (London: Doubleday, 2003).
- BLOOMBERG, Craig, *The Historical Reliability of John`s Gospel*, (Downers Grove: InterVarsity, 2001).
- BRAUN, John A., *Isaiah 40-66* (United States of America: Northwestern, 2011).
- BROWN, Raymond E., FITZMYER, Joseph A., MURPHY, Roland E., CARM, O., *Introducere și Comentariu la Sfânta Scriptură – Literatura Profetică* (Târgu-Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2009).
- BRUEGGEMANN, Walter, *Isaiah 40-66* (Louisville: Westminster John Knox Press, 1998).
- BUCHANAN GRAY, George D.D., LITT, D. *A Critical and Exegetical Commentary on The Book of Isaiah* (New York: Charles Scribner`s Sons, 1912).
- BUCHANAN GRAY, George, D.D., LITT, D., *The International Critical and Exegetical Commentary- The Book of Isaiah* (Edinburgh: T.&T. Clarke, 1912).
- BULLINGER, Ethelbert William, *Commentary on Ezekiel* (Peabody: Hendrickson, 1922).

- BULTEMA, Harry, *Commentary on Isaiah* (United States of America: Grace Publications Inc., 2002).
- CALVIN, John, *Commentaries on the Book of Joshua* (Michigan: Grand Rapids, 2005).
- CALVIN, John, *Commentary on Isaiah 2* (Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, 1999).
- CHILDS, Brevard S., *Isaiah*, (Louisville: Westminster John Knox Press, 2001).
- CLARKE, Adam, *Commentary on Galatians* (Albany: Logos Library System, 1999).
- CLARKE, Adam, *Commentary on Isaiah* (Albany: Logos Library System, 1999).
- CLARKE, Adam, *Commentary on Numbers* (Albany: Ages Software, 1999).
- CLEMENTS, R.E., *The New Century Bible Commentary Isaiah 1-39* (Michigan: Eerdmans, 1981).
- CLENDENEN, E. R., *Isaiah 1-39* (New York: B&H Publishing Group, 2007).
- CONSTABLE, Thomas L., *Notes on Isaiah* (Chicago: Moody Press, 2002).
- CONSTABLE, Thomas, *Commentary on Isaiah* (Peabody: Hendrickson, 2012).
- CONSTABLE, Thomas, *Commentary on Zechariah* (Peabody: Hendrickson, 2012).
- CONSTABLE, Thomas, *Commentary on Micah* (Peabody: Hendrickson, 2012).
- DAVIDS, Peter H., *The New International Commentary on the New Testament: The First Epistle of Peter*, (Michigan; Grand Rapids, 1990).
- de LAGARDE, P. A., *Kritische Anmerkungen zum Buche Isaias* (Göttingen: Kaestner, 1878).
- DELITZSCH, F., *Commentary on the Old Testament- Isaiah* (Michigan: Grand Rapids, 1986).
- DESILVA, David A., *The New International Commentary on the New Testament: The Letter to the Galatians*, (London: Eerdmans, 2018), 475.
- DRECHSLER, Moritz, *Prophet Jesaja* (Berlin: Gustav Schlawitz, 1851).
- ENGNELL, I., *The Call of Isaiah* (Uppsala: Lundequistska, 1949).
- FLEMMING, Donald C., *Commentary on Ezekiel* (Winterbourne: Ontario, 2005).
- FREEHOF, Solomon, *Book of Isaiah: A Commentary (The Jewish Commentary for Bible Readers)* (New York: Union of American Hebrew Congregations, 1892).
- FRIESEN, Ivan D., *Isaiah* (United States of America: Herald, 2009).
- GARDNER, Paul, *Exegetical Commentary on the New Testament: 1 Corinthians* (Michigan: Zonervan, 2018).
- GILL, John, *Commentary on Haggai* (Winterbourne: Ontario, 1999).
- GILL, John, *Commentary on Isaiah* (Winterbourne: Ontario, 1999).

- GILL, John, *Commentary on Ezekiel* (Winterbourne: Ontario, 1999).
- GILL, John, *John Gill's Exposition on the Whole Bible, Old Testament – Psalms* (Peabody: Hendrickson, 1999).
- GOLDINGAY, John E., *Word Biblical Commentary – Daniel* (Michigan: Grand Rapids, 1996).
- GUZIK, David, *Commentary on Galatians* (Germany: Siegen, 2003).
- GUZIK, David, *Commentary on Isaiah* (Germany: Siegen, 2003).
- HAILEY, Homer, *A Commentary on Isaiah: with Emphasis on the Messianic Hope* (New York: Zondervan, 1992).
- HARTLY, John E., *The Book of Job* (Michigan: Grand Rapids, 1988).
- HENDRIKSEN, W., *New Testament Commentary: Galatians, Ephesians, Philippians, Colossians and Philemon*, (London: Baker Pub Group, 2002).
- HENSTENBERG, E.W., *Christology of the Old Testament and a Commentary on the Messianic Predictions* (Edinburgh: T.&T Clarke, 1998).
- HERBERT, A. S., *The Book of the Prophet Isaia 40-66*, (United States of America: Cambridge University Press, 2008).
- HITZIG, Ferdinand, *Der Prophet Jesaja* (Heidelberg: Universitätsbuchhändler, 1833).
- HUGHES, P. E., *Commentary on the Epistle to the Hebrews* (Michigan: Grand Rapids, 1990).
- HUGHES, R. Kent, *Hebrews. An Anchor for the Soul* (Downers Grove: Crossway, 2015).
- Ibn EZRA, Abraham, *Commentary of Ibn Ezra on Isaiah, II* (London: The Society Of Hebrew Literature, 1873).
- Ibn EZRA, Abraham, *Commentary on Psalms*, (Hardcover: Library of Jewish Intellectual History, 1873).
- Ibn EZRA, Abraham, *The Commentary of Abraham Ibn Ezra on the Pentateuch: Deuteronomy 21, 13, 5* (United States of America: KTAV, 2003).
- Ibn EZRA, Abraham, *The Commentary of Ibn Ezra on Isaiah* (London: InterVarsity Press, 1873).
- JACOB, Edmond, *Esaië 1-12* (Geneve: Labor et Fides, 1987).
- JAMIESON, R., FAUSSET, A.R., BROWN, A.R., BROWN, D., *A commentary, critical and explanatory, on the Old and New Testaments – Isaiah* (Oak Harbor: Peabody, 1997).
- JAMIESON, Robert, FAUSSET, A. R., BROWN, David, *Critical and Explanatory Commentary on the Whole Bible* (Peabody: Hendrickson, 1996).

- JOHNSON, Dan G., *From chaos to restoration. A Integrative Reading of Isaiah 24-27* (Sheffield: Academic Press, 1988).
- KAISER, Otto, *Isaiah 1-12. A Commentary* (Philadelphia: Westminster Press, 1983).
- KAISER, Otto, *Isaiah 13-39. A Commentary* (Philadelphia: Westminster Press, 1974).
- KEIL C.F., F. DELITZSCH, F., *Commentary on the Old Testament. Judges* (Michigan: Grand Rapids, 1986).
- KEIL, C.F., DELITZSCH, *Commentary on the Old Testament. Isaiah* (Michigan: Grand Rapids, 1986).
- KEIL, C.F., DELITZSCH, F., *The Twelve Minor Prophets* (Michigan: Grand Rapids, 1986), 234.
- KIDNER, Derek, *An Introduction and Commentary – Genesis* (Downers Grove: Inter-Varsity Press, 1967).
- KIDNER, Derek, *Psalms 73-150: A Commentary* (Downers Grove: Inter Varsity Press, 1975).
- KIMCHI, David, *The Commentary of David Kimchi on Isaiah* (New York: Columbia University Press, 1926).
- KISSANE, Edward J., *The Book of Isaiah, translated from a critically revised Hebrew text with commentary*, vol. 1 (Dublin: Brown and Nolan, 1943).
- KNIGHT, George A. F., *International Theological Commentary: Isaiah* (Michigan: Grand Rapids, 1985).
- KNIGHT, George A. F., *Servant Theology. A Commentary on the Book of Isaiah 40-55* (Michigan: Grand Rapids, 1984).
- KNOBEL, Karl August, *Commentary on the Prophet Isaiah* (Kuryef. exeget. Handb. z. A. T., 1861).
- KRETZMANN, Paul E., *Commentary on Galatians 5* (Winterbourne: Ontario, 1923).
- LEUPOLD, H.C., *Exposition of Genesis I* (Michigan: Grand Rapids, 2005).
- LUZZATTO, Samuel Davide, *Il Profeta Isaia vulgarizzato e comentato* (Padova: Antonio Bianchi, 1867).
- MACARTHUR, John, *The MacArthur New Testament Commentary: Galatians* (Chicago: Moody, 1987).
- MAIER, Gerhard, *Evangelia după Ioan* (Germania: Korntal, 1999).
- MAIER, Gerhard, *Evangelia după Matei* (Germania: Korntal, 2000).
- MATTHEW, Henry, *Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible: Complete and Unabridged in One Volume* (Peabody: Hendrickson, 1996).

- MATTHEW, Henry, *Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible: Complete and Unabridged in One Volume: Galatians* (Hendrickson: Peabody, 1996).
- MATTHEW, Henry, *Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible: Haggai* (Hendrickson: Peabody, 1996).
- MATTHEW, Henry, *Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible: Isaiah* (Peabody: Hendrickson, 1996).
- MAUCLINE, J., *Isaiah 1-39* (New York: Macmillan, 1962).
- MCKENZIE, John L., *Second Isaiah: A New Translation with Introduction, Notes and Commentary*, in *Anchor Bible 20* (New York: Doubleday 1965).
- MCKINION, Steven A., *Ancient Christian Commentary on the Scripture- Isaiah 1-39* (Illionis: Intervarsity Press, 2004).
- MCKINION, Steven A., *Isaiah 1-39*, in *ACCS 10* (Illionis: Intervarsity Press, 2004).
- MELUGIN, Roy F., *The Book of Isaiah and the Construction of Meaning*, in Craig C. Broyles, Craig A. Evans, *Writing and Reading The Scroll of Isaiah*, 1 (New York: Brill, 1997).
- MISCALL, Peter D., *Isaiah* (Sheffield: Phoenix Press, 2006).
- MITCHELL, Hinckley G., *A Critical and Exegetical Commentary on Haggai and Zechariah* (Washington: Source Digital Publishing Group, 2019).
- MOO, Douglas J., *Galatians* (Michigan: Grand Rapids, 2013).
- MOTYER, J. Alec, *Tyndale Old Testament Commentaries- Isaiah - an Introduction and Commentary*, (Downers Grove: Intervarsity Press, 2009).
- OSWALT, J. N., *The Book of Isaiah. Chapters 1-39* (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1986).
- OSWALT, John N., *The Book of Isaiah 40-66* (Michigan: Grand Rapids, 1998).
- OSWALT, John N., *The Book of Isaiah. Chapters 1-39* (Michigan: Grand Rapids, 1986).
- PETT, Peter, *Commentary on Isaiah 26, 7-21* (Hendrickson: Peabody, 2013).
- PHILLIPS, John, *Exploring the Epistle of Jude. An Expository Commentary* (Michigan: Grand Rapids, 2004).
- PHILLIPS, Richard D., *Reformed Expository Commentary: Hebrews* (New Jersey: P&R Publishing Company, 2006).
- RÖMER, Thomas C., *Formation and Intertextuality in Isaiah 24-27* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013).
- SAILLHAMER, John, *Genesis Unbound* (Sisters, Oregon: Multnomah Books, 1996).
- SAWYER, F.A., *Isaiah vol. 1* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2001).

- SCHREINER, Thomas R., *Exegetical Commentary on the New Testament: Galatians* (Michigan: Grand Rapids, 2010).
- SCOTT, R.B.Y, *Introduction and Exegesis of the Book of Isaiah, Chapters 1-39* (Nashville: Abingdon, 1956).
- SEITZ, C. R., *Isaiah 40-66* (Louisville: John Knox Press, 1993).
- SEITZ, Christopher R., *Isaiah 1-39. A Bible Commentary for Teaching and Preaching* (Louisville: John Knox Press, 1993).
- SELWYN, E. G., *The First Epistle of Peter* (London: Macmillan, 1946).
- SKINNER, John, *The Book of the Prophet Isaiah* (Cambridge: University Press, 1896).
- SMART, J., *History and Theology in Second Isaiah* (Philadelphia: Westminster Press, 1965).
- SMITH, Gary, *Isaiah 1-39*, in NAC 15A. (Nashville: Broadman & Holman Publishers, 2007).
- SPENCE-JONES, H.D.M, *The Pulpit Commentary: Judges* (Bellingham, WA: Logos Research Systems, Inc., 2004).
- SPENCE-JONES, H.D.M., *The Pulpit Commentary: Isaiah* (Bellingham: Logos Research Systems, Inc., 2004).
- SPURGEON, Charles Hadden, *Spurgeon's Verse Expositions of the Bible-Psalms* (Peabody: Hendrickson, 2011).
- VANHOYE, Albert, WILLIAMSON, Peter S., *Galatians* (Michigan: Grand Rapids, 2019).
- VERMEYLEN, Iosia J., *Du Prophète Isaïe à L' Apocalyptique* (Paris: Gabalda Études Bibliques, 1989).
- WATTS, J. D. W., *Isaiah 1-33 WBC 24* (Nashville: Thomas Nelson, Inc., 2005).
- WATTS, J. D. W., *Isaiah 34-66*, in WBC 25 (Nashville: Thomas Nelson, 2005)
- WATTS, J.D.W, *Vision and Prophecy in Amos* (Leiden: Brill, 1958).
- WESTERMANN, Claus, *Isaiah 40-66. A Commentary* (Philadelphia: Westminster Press, 1969).
- WIDYAPRANAWA, S. H., *The Lord Is Savior: Faith in National Crisis: A Commentary on the Book of Isaiah 1-39* (Michigan: Grand Rapids, 1990).
- WILDBERGER, Hans *Isaiah 13-27* (Minneapolis: Fortress Press, 1997).
- WILDBERGER, Hans, *Isaiah 1-12, A Commentary* (Minneapolis: Augsburg Fortress, 1991).
- WILLIAMSON, H.G.M., *A Critical and Exegetical Commentary: Isaiah 6-12* (New York: Bloomsbury, T&T Clark, 2018).

- WILLIAMSON, H.G.M., *The Book Called Isaiah* (New York: Oxford University Press, 2009).
- YOUNG, E. J., *The Book of Isaiah I* (Grand Rapids: Eerdmans, 1972).
- ZIEGLER, J., *Das Buch Isaias* (Würzburg: Echter, 1948).

VI. CĂRȚI DE SPECIALITATE

- BĂDILIȚĂ, Cristian, et al., *Septuaginta*, vol. 6/1 (București: Polirom, 2011).
- BEALE, G. K., *A New Testament Biblical Theology. The Unfolding of the Old Testament in the New* (Michigan: Grand Rapids, 2011).
- BEL, Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană* (Cluj-Napoca: Renașterea, 2010).
- BEL, Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. Premise Teologice 1* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2004).
- BITTENHARD, Hans, *The Celestial world in early Christianity and late Judaism* (Germany: Tübingen, 1951).
- BLOESCH, Donald G., *The Holy Spirit – Works and Gifts* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2000).
- BOBRINSKOY, Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh* (București: IBMO, 1999).
- BOBRINSKOY, Boris, *Taina Preasfintei Treimi* (București: IBMO, 2005).
- BRUCE, F. F., *The Spirit in the Apocalypse. Christ and the Spirit* (Cambridge: University Press, 1973).
- BURROWS, Millar, *The Dead Sea Scrolls* (Hardcover: Gramercy Publishing Company, 1986).
- BUXBAUM, Yitzhak, *The Life and Teachings of Hillel* (New York: Rowman&Littlefield, 2008).
- CHEYNE, Thomas Kelly, *The Prophecies of Isaiah* (London: Kegan Paul, Trench, &Co., Paternoster Square, 1889).
- CHIRILĂ, Ioan, *Cartea Profetului Osea. Introducere, Traducere, Comentariu și Teologia cărții* (Cluj-Napoca: Limes, 1999), 104.
- CHIRILĂ, Ioan, *Fragmentarium exegetic filonian* (Cluj-Napoca: Limes, 2002).
- CLEMENT, Arthur J., *Pentecost or Pretenses: an Examination of the Pentecostal and Charismatic Movements* (Milwaukee, Wis.: Northwestern, 1981).
- COMAN, Constantin, *Erminia Duhului* (București: Bizantină, 2002).
- DAVID, P.I., *Călăuză Creștină – Sectologie* (Episcopia Argeșului, Curtea de Argeș, 1994).
- DAVIS, John J., *Paradise to Prison* (Grand Rapids: Baker, 1975).

- DENNEY, Loleen, *Ruach Hakodesh – The Holy Spirit. Just Who Is He?* (United States of America: Pinedale, 2008).
- DIAMOND, James Arthur, *Maimonides, Spinoza, and Buber Read the Hebrew Bible: The Hermeneutical Keys of Divine „Fire” and „Spirit” (Ruah)* (Chicago: University of Chicago Press, 2011).
- DUNN, James D.G., *Baptism in the Holy Spirit: A Re-examination of the New Testament Teaching on the Gift of the Spirit in relation to Pentecostalism today* (Philadelphia: Westminster, 1970).
- DUNN, James D.G., *Jesus and the Spirit. A Study of the Religious and Charismatic Experience of Jesus and the First Christians as Reflected in the New Testament* (United States of America: Wm. B. Eerdmans, 1997).
- EICHRODT, Walther, *Theology of the Old Testament*, vol. 2 (Great Britain: Redwood Press, 1972).
- EVANS, Craig A., *To See and Not Perceive. Isaiah 6, 9-10 in Early Jewish and Christian Interpretation* (Sheffield: Academic Press, 1989).
- FEE, Gordon D., *God`s Empowering Presence: The Holy Spirit in the Letters of Paul* (Peabody: Hendrikson, 1994).
- FERGUSON, Sinclair B., *God`s Empowering Presence. Contours of Christian Theology* (Downers Grove: InterVarsity, 1996).
- FILORAMO, Giovanni, *A History of Gnosticism* (Oxford: Basil Blackwell, 1990).
- FISCHER, R.W., *The Herald of Good News in Second Isaiah* (Pittsburgh: James Muilenburg, 1977).
- FLEW, R. N., *Jesus and His Church. A Study of the Idea of the Ecclesia in the New Testament* (United States of America: Epworth Press, 2009).
- FREDRICKS, Gary, *Holy Spirit in the OT* (Nairobi: Nairobi, 1988).
- FRENCH, Donald W., *The Holy Spirit of God*, (Downers Grove: Bloomington, 2009).
- GEISLER, Norman L., *Systematic Theology in one Volume* (Michigan: Grand Rapids, 2011).
- GIGNILLIAT, Mark S., *Karl Barth and the Fifth Gospel: Bart`s theological exegesis of Isaiah* (England: Ashgate, 2009).
- GILLEY, Gary E., *A Study of Holy Spirit* (Springfield: Southern View Chapel, 2001).
- GILLEY, Gary E., *Pneumatology. A Study of the Holy Spirit* (Springfield: Southern View Chapel, 2010).

- GRANT, Michael, *The History of Ancient Israel* (New York: Weidenfeld & Nicolson, 2012).
- GRIFFITH, Thomas, *The Holy Spirit of God* (Grand Rapids: Eerdmans, 1913).
- GROMACKI, Robert, *The Holy Spirit* (Nashville: Word, 1999).
- GUTHRIE, Donald, *New Testament Theology* (Downers Grove: InterVarsity Press, 1981).
- HAMILTON JR., James M., *God's Indwelling Presence. The Holy Spirit in the Old & New Testament* (Nashville: B&H Publishing Group, 2006).
- HERDER J.G, *The Spirit of Hebrew Poetry*, I (Burlington: Edward Smith, 1833).
- HILDERBRANDT, Wilf, *An Old Testament Theology of the Spirit of God* (Massachusetts: Hendrickson, 1995).
- HINSON, David F., *Theology of the Old Testament* (Great Britain: British Library, 2001).
- HOGETERP, Albert L.A., *Expectations of the End. A Comparative Traditio-Historical Study of Eschatological, Apocalyptic and Mesianic Ideas in the Dead Sea Scrolls and the New Testament* (Boston: Brill, 2009).
- HUMPREY, Edith M., *The Holy Spirit and the Human Spirit* (Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2006).
- KAISER, Jr., Walter C., *Malachi: God's Unchanging Love* (Grand Rapids: Baker, 1984).
- KING, Karen L., *What is Gnosticism?* (Harvard: University Press, 2003).
- KOHLER, K., *Jewish Theology* (New York: Macmillan, 1918), 230.
- KREISEL, H., *Prophecy: The History of an Idea in Medieval Jewish Philosophy*, (Dordrecht: Kluwer, 2001).
- KUYPER, Abraham, *The Work of the Holy Spirit* (Grand Rapids: Eerdmans, 1900).
- LAMPE, G. W. H., *Holy Spirit*, in *Dictionary of the Bible* (Edinburgh, 1963).
- LETHAM, Robert, *The Holy Trinity in Scripture, History, Theology and Worship* (New Jersey: P&R Publishing Company, 2004).
- LINDSLEY, Art, *Gifts of the Spirit in the Old Testament* (Canada: Institute for Faith, Work and Economics, 1995).
- LYS, Daniel, <<Ruach>>le souffle dans l'Ancien Testament, enquête anthropologique à travers l'histoire d'Israel (Paris: Presses Universitaires de France, 1962).
- MARTIN, L. R., *A Biblical Theology of the Holy Spirit* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).
- MEAD, James K, *Biblical Theology. Issues, Methods and Themes* (London: Westminster John Knox Press, 2007).

- MENZIES, William W., MENZIES, Robert P., *Spirit and Power: Foundations of Pentecostal Experience* (Zondervan, 2000).
- MIHĂILĂ, Alexandru, *(Ne)lămuriri din Vechiul Testament mici comentarii la mari texte* (București: Nemira, 2011).
- MOUNCE, R. H., *The Book of Revelation* (Michigan: Grand Rapids, 1977).
- NEAGA, Nicolae, *Hristos în Vechiul Testament* (Cluj-Napoca: Renașterea, 2007).
- NELLAS, Panayotis, *Omul - animal îndumnezeit* (Sibiu: Deisis, 2005).
- NEVE, Lloyd R., *The Spirit of God in the Old Testament* (Cleveland: CPT Press, 2011).
- NEVE, Lyod R., *The Spirit of God in the Old Testament* (Cleveland: CPT Press, 2011).
- NIELSEN, K., *There is Hope for a Tree* (Sheffield: Academic Press, 1989).
- OTTO, Rudolph, *The Idea of the Holy* (London: Oxford University Press, 1923).
- PACHE, René, *The Person and Work of the Holy Spirit* (Chicago: Moody Press, 1954).
- PELIKAN, Jaroslav, *Montanism and Its Trinitarian Significance, Church History* (Cambridge: University Press, 1956).
- PETERCĂ, Vladimir, *Mesianismul în Biblie*, (Iași: Polirom, 2003).
- PETTEGREW, Larry, *The New Covenant Ministry of the Holy Spirit* (Kregel: Grand Rapids, 2001).
- PLATON, *Republica, Opere* (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986).
- POPOVICI, Iustin, *Credința ortodoxă și viața în Hristos* (Galați: Bunavestire, 2003).
- PRILIPCEANU, Cristian, *Teologia numelor divine din Vechiul Testament* (Iași: Doxologia, 2014).
- PRILIPCEANU, Cristian, *Teologia numelor divine din Vechiul Testament* (Iași: Doxologia, 2014).
- PRITCHARD, Ray, *Names of the Holy Spirit* (Chicago: Moody Press, 1995).
- PUBLII VIRGILII MARONIS, *Opera: Ecloga* (Mannhemii: Cura & Sumptibus Societatis litteratae, 1779).
- RICHEY, Lola, *Understanding the Holy Spirit – The Holy Spirit Made Easy* (United States of America: Tyndale House Publishers, 2007).
- RIEBER, R. W., *Wilhelm Wundt and the Making of a Scientific Psychology* (New York: Plenum Press, 1980).
- RINGGREN, Helmer, *The Messiah in the Old Testament* (United States of America: SCM Press, 1967).
- RINGRREN, H., *Word and Wisdom: studies in the hypostatization of divine qualities and functions in the ancient Near East* (Michigan: Grand Rapids, 1947).

- ROSE, W. H, *Zemah and Zerubbabel: Messianic Expectations in the Early Postexilic Period* (Sheffield: Academic Press, 2000).
- RYRIE, Charles C., *The Holy Spirit* (Chicago: Moody Publishers, 1997).
- RYRIE, Charles, *The Holy Spirit* (Chicago: Moody Press, 1965).
- SCHWARZ, Hans, *The Human Being: a theological anthropology* (Cambridge: Eerdmans Publishing Co., 2013).
- SELLIN, E., *Serubbabel* (Leipzig: A. Deichert, 1898).
- SEMEN, Petre, „Prezența și lucrarea Duhului Sfânt în lume și în Biserică,” în *Omagiul Prof. Pr. Dr. Nicolae Dură la 65 de ani* (Constanța: Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 2006).
- SEMEN, Petre, *Introducere în teologia profeților scriitori* (Iași: Trinitas, 2008).
- SHEPHERD, Charles E., *Theological Interpretation and Isaiah 53, A Critical Comparison of Bernhard Duhm, Brevard Childs, and Alec Motyer* (London: Bloomsbury T&T Clark, 2014).
- SKARSAUNE, O., *In the Shadow of the Temple* (Downers Grove: InterVarsity, 2002).
- SMALLEY, Likewise S. S., *The Paraclete: Pneumatology in the Johannine Gospel and Apocalypse*, (Louisville: Westminster John Knox, 1996), 291.
- SMART, J., *History and Theology in Second Isaiah* (Philadelphia: Westminster Press, 1965).
- SMEATON, George, *The Doctrine of the Holy Spirit* (Carlisle: Banner of Truth, 1882).
- SMITH, D.M., *The Theology of the Gospel of John* (Cambridge: University Press, 1995).
- SPERRY CHAFER, Lewis, *Systematic Theology 6* (Texas: Dallas Seminary Press, 1948).
- STALLARD, Mike, *The Holy Spirit in the Old Testament* (Kregel: Grand Rapids, 2000).
- STANLEY, Charles F., *Living in the Power of the Holy Spirit* (Nashville: Thomas Nelson, 2005).
- STĂNILOAE, Dumitru, *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea* (București: IBMO, 2005).
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1-3 (București: IBMO, 2003).
- SWEENEY, Marvin A., *Tanak. A Theological and Critical Introduction to the Jewish Bible* (Minneapolis: Fortress Press, 2012).
- SWINDOLL, Charles L., *Swindoll's Living Insights. New Testament Commentary: Galatians. Ephesians* (New York: Tyndale House Publishers, 2015).
- TABBERNEE, William, *Prophets and Gravestones: An Imaginative History of Montanists and Other Early Christians* (Peabody: Hendrickson, 2009).

- THISELTON, Anthony C., *The Holy Spirit* (Michigan: Grand Rapids, 2013).
- TORREY, R.A., *The Person and Work of the Holy Spirit*, (New York: Fleming H.Revel, 2000).
- TREVETT, Christine, *Montanism: Gender, Authority and the New Prophecy* (Cambridge: University Press, 1996).
- TYLOR, E. B., *Animism. Reader in comparative religion: An anthropological approach* (IL: Row, Peterson, 1958).
- VOLZ, Paul, *Der Geist Gottes* (Tübingen: J.C.B. Mohr, 1910).
- von RAD, Gerhard, *Old Testament Theology*, vol. 2 (Louisville: Westminster John Knox Press, 1965).
- von RAD, Gerhardt, *Old Testament Theology*, vol. 1 (Great Britain: Fletcher&Son Ltd., 1982).
- VRIEZEN, T.C., *An Outline of Old Testament Theology* (Newton: Brandford, 1970).
- WALVOORD, John F., *The Holy Spirit – A Comprehensive Study of the Person and Work of the Holy Spirit* (Michigan: Grand Rapids, 1991).
- WARFIELD, B. B., *The Person and Work of the Holy Spirit* (New York: Amityville Calvary Press, 1997).
- WELKER, Roy A., *Spiritual Values of the Old Testament* (Utah: Salt Lake City, 1952).
- WILLIAMS, R., *Arius: heresy and tradition* (England: Eerdmans, 2002).
- WOLFF, Hans Walter, *Anthropologie de L’Ancien Testament* (Geneve: Labor et Fides, 1974).
- WONSUK, M., *Until the Spirit Comes- The Spirit of God in the Book of Isaiah* (Sheffield: Academic Press, 1999).
- WOOD, Leon J., *The Holy Spirit in the Old Testament* (Zondervan: Wipf and Stock Publishers, 1998).
- WRIGHT, Christopher J.H., *Knowing the Holy Spirit through the Old Testament* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2006).
- ZIMMERLI, Walter, JEREMIAS, Joachim, *The Servant of God* (England: Wipf and Stock Publishers, 1965).

VII. STUDII DE SPECIALITATE

- ABRUDAN, Dumitru, „Dreptatea și pacea în cartea Psalmilor,” *ST* 7-8 (1963).
- ANGEL, Hayyim, „Prophecy as Potential: The Consolations of Isaiah 1-12 in Context,” *JBQ* 37.1 (2009).

- BAKER, D. L., „The Interpretation of 1 Corinthians 12-14,” *Evangelical Quarterly* 46.4 (1974).
- BALDWIN, J. G., „Şemah as a Technical Term in the Prophets,” *VT* 14 (1964).
- BALOGH, Csaba, „Isaiah’s Prophetic Instruction and the Disciples in Isaiah 8:16,” *Vetus Testamentum* 63 (2013).
- BARROIS, G., „Critical Exegesis and Traditional Hermeneutics: A Methodological Inquiry on the Basis of the Book of Isaiah,” *St. Vladimir’s Theological Quarterly* 16 (1972).
- BAUCKHAM, Richard J., „The Role of the Spirit in the Apocalypse,” *The Evangelical Quarterly* 52.2 (1980).
- BEGRICH, Joachim, „Studien zu Deuterojesaja,” *ThB* 20 (1963).
- BRIGGS, C. A., „The use of the קוּחַ in the Old Testament,” *JBL* 19 (1900).
- BUDA, J., „Semah Jahweh,” *Bib* 20 (1939).
- CAZELLES, H., „Qui aurait visé l’orgine de Isaie, II 2–5,” *VT* 30 (1980).
- CHIALDA, Mircea, „Îndatoriri moral-sociale după Decalog,” *ST* 9-10 (1965).
- CHIRICUȚĂ, Petre, „Şi duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor,” *BOR* 4 (1931).
- CHIRILĂ, Ioan, „Componenta anastasică a persoanei umane,” în *Sensul vieţii, al suferinţei şi al morţii* (Alba-Iulia: Reîntregirea, 2008).
- CHIRILĂ, Ioan, „Cunoaşterea lui Dumnezeu în Vechiul Testament prin teofanie şi anghelofanie,” în *AFTO Cluj-Napoca* I (1990-1992).
- CHIRILĂ, Ioan, „Darurile lui Dumnezeu – harismele. Har şi înviere în discursul profetic vechitestamentar,” *CB* 1 (2010).
- CROSS, F.M., „The Council of Yahweh in Second Isaiah,” *JNES* 12 (1953).
- CROSS, George, „The Function of the Holy Spirit,” in *The American Journal of Theology* 18.4 (1914).
- DAY, J., „A Case of Inner Scriptural Interpretation,” *JTS* 31 (1980).
- DAY, John, „טל אורח, in Isaiah 26, 19,” *ZAW* 90 (1978).
- DEL COLLE, Ralph, „The Holy Spirit: Presence, Power, Person,” *Theological Studies* 62.2 (2001).
- DENIO, F. B., „The Scriptural Teaching respecting the Holy Spirit,” *Journal of Biblical Literature* 15.1-2 (1896).
- FĂGĂRĂŞANUL, Lucian, „Duhul Sfânt în Vechiul Testament,” *O* 4 (1984).
- GITAY, Yehoshua, *A Study of the Texture of Isaiah*, în Craig C. Broyles, Craig A. Evans, *Writing and Reading The Scroll of Isaiah*, vol. 1 (New York: Brills, 1997).

- GRAYSTON, K., „The Meaning of Parakletos,” *Journal for the Study of the New Testament* 13 (1981).
- HAUGHEY, John C., „Light of Truth and Fire of Love: A Theology of the Holy Spirit,” *Anglican Theological Review* 80.4 (1998).
- HILL, M., „Paul’s Concept of Enkrateia,” *Reformer Theological Review* 36 (1977).
- HUROWITZ, V.A., *Isaiah’s Impure Lips and Their Purification in Light of Akkadian Sources*, în *HUCA* 60 (1989).
- IRVINE, S. A., „The Isaianic Denkschrift: Reconsidering an Old Hypothesis,” *ZAW* 104 (1992).
- IRWIN, William H., „Syntax and Style in Isaiah 26,” *JBQ* 41 (1979).
- JOURDAN, G. V., „Koinonia in 1 Corinthians 10, 16,” *JBL* 67 (1948).
- KAISER Jr., Walter C., „The indwelling presence of the Holy Spirit in the Old Testament,” *Evangelical Quaterly*, 84.4 (2010).
- KINGSBURY, E.C., „The Prophets and the Council of Yahweh,” *JBL* 83 (1964).
- LEISER, B. M., „The Trisagion,” *NTS* 6 (1960).
- LIPINSKI, E., „De la reforme d’Esdras au regne eschatologique de Dieu (Is 4, 3-5a),” *Bib* 51 (1970).
- MAUCLINE, J., „Implicit Signs of a Persistent Belief in the Davidic Empire,” *VT* 20 (1970).
- MCILHANY, Hugh M., „The Holy Spirit in the Old Testament,” *The American Journal of Theology* 5.4 (1901).
- MCKANE, William, „The Interpretation of Isaiah,” *Vetus Testamentum* 17.2 (1967).
- MIHOC, Vasile, „Epistola Sfântului Apostol Pavel către Galateni,” *ST* 3-4 (1983).
- MUILENBURG, James, „Form Criticism and Beyond,” *JBL* 88 (1969).
- NAIDOFF, B. D., „The Rethoric of Encouragement in Isaiah 40, 12-31,” *ZAW* 93 (1981).
- NEUMARK, David, „Spirit,” *Journal of Jewish Lore and Philosophy* 1.2 (1919).
- OSWALT, J., „John Wesley and the OT concept of the Holy Spirit,” *Religion in Life* 48 (1979).
- OTTO, Walter F., „The Homeric Gods,” *The American Journal of Philology* 77.3 (1956).
- PETERCĂ, Vladimir, „Vechiul Testament a fost sensibil la chemarea spiritului. Darurile carismatice nu au lipsit niciodată din Israel,” *CB* 1 (2010).
- PLAISANCE, Christopher, „The Transvaluation of „Soul” and „Spirit,” *The Pomegranate* 15.1-2 (2013).

- POPESCU-MĂLĂIEȘTI, Ioan, „Studii și comentarii. Proorocia lui Isaia (cap. 6, 5 ș.u.; 7, 1-13),” *BOR* 1 (1927).
- ROBERTS, J. J. M., „The Meaning of צמח יהוה in Isaiah 4, 2,” *JQR* 28 (2000).
- RUBISTEIN, Arie, „Formal Agreement of Parallel Clauses in the Isaiah Scroll,” *Vetus Testamentum* 4.3 (1954).
- SAWYER, J.F.A., „Hebrew Words for the Resurrection of the Dead,” *VT* 13 (1973).
- SCHNUTENHAUS, F., „Das Kommen und Erscheinen Gottes im Alten Testament,” *ZAW* 76 (1964).
- SCHOEMACKER, William Ross, „The Use of קדש in the Old Testament, and of πνευμά in the New Testament: A Lexicographical Study,” *Journal of Biblical Literature* 23.1 (1904).
- SCHUELE, Andreas, „The Spirit of YHWH and the Aura of Divine Presence,” *A Journal of Bible and Theology* 66.1 (2012).
- SEITZ, C.R., „The Divine Council: Temporal Transition and New Prophecy in the Book of Isaiah,” *JBL* 109 (1990).
- SEMEN, Petre, „Revelarea lucrării Duhului Sfânt în Vechiul Testament,” *DT* 1 (1998).
- SUMNER, George, „The Shape of Pneumatology: Studies in the Doctrine of the Holy Spirit,” *Anglican Theological Review* 81.4 (1999).
- TAYLOR, V., *The Spirit in the New Testament*, in *The Doctrine of Holy Spirit* (England: Wipf and Stock Publishers, 2014).
- TORREY, C.C., „Isaiah 41,” *HTR* 44 (1951).
- TURNER, Max, „The Concept of Receiving the Spirit in John’s Gospel,” *Vox Evangelica* 10 (1977).
- TUR-SINAI, „Unverstandene Bibelworte,” *VT* 1 (1951).
- UNTERMAN, J., „The (non)sense of smell in Isaiah 11, 3,” *JSTOSup* 33 (Sheffield, 1992).
- van RUITEN, J.T.A.G.M., „The Intertextual Relationship between Isaiah 65, 25 and Isaiah 11, 1-9, The Scriptures and the Scrolls,” *VTSup* 49 (1992).
- VONDEY, Wolfgang, „The Holy Spirit and the Physical Universe: The Impact of Scientific Paradigm Shifts on Contemporary Pneumatology,” in *Theological Studies* 70.1 (2009).
- WALKER, N., „Disagion Versus Trisagion,” *NTS* 7 (1961).
- WALKER, N., „Origin of the Thrice-Holy,” *NTS* 5 (1959).
- WEIL, Louis, „The Holy Spirit: Source of unity in the Liturgy,” in *Anglican Theological Review* 83.3 (2001).
- WELLDON, J.E.C., „The Revelation of the Holy Spirit,” *The Biblical World* 21.6 (1903).

- WILLIAMS, Thomas, „God Who Sows the Seed and Gives the Growth: Anselm's Theology of the Holy Spirit,” *Anglican Theological Review* 89.4 (2007).